

Simon Attila

Telepítések Dél-Szlovákiában a két világháború között*

A két világháború között Csehszlovákiában lezajlott földreform a jelentőségéhez képest meglehetősen feldolgozatlan része a cseh–szlovák történelemnek. A témával foglalkozó eddigi munkák leginkább csak a földbirtokreform számszerű mérlegét igyekeztek megvonni, illetve a reform hátterében húzódó pártpolitikai összefüggéseket feltárni, a reform gazdasági, társadalmi és nemzetiségi szempontjait nem vetették tüzetesebb vizsgálat alá.¹ Ennek feltehetően az a több ezer dobozra terjedő levéltári anyag az egyik akadály, amely szinte elriasztja a kutatókat a téma feldolgozásától.² A feldolgozottság hiánya különösen szembeötlő a szlovákiai magyarok által lakott dél-szlovákiai régiót illetően. A cseh és szlovák historiográfia a régiót, illetve a szlovákiai magyar kisebbséget érintő külön kutatásokat nem tartotta indokoltnak, a gyakorlatilag egy-két egyéni teljesítményre alapozott szlovákiai magyar történetírás pedig még nem volt képes arra, hogy módszeresebb társadalom- és gazdaságtörténeti kutatásokat is felvállaljon. Különösen igaz ez a földreform keretén belül lezajlott telepítések esetében, amellyel érdemben sem a szlovák, sem pedig a szlovákiai magyar történetírók nem foglalkoztak.³

A jelen tanulmány annak a kutatómunkának az eredményeiből született, amelyet a szerző a Pécsi Tudományegyetem Multidiszciplináris Doktori Iskolájának keretén belül a Dél-Szlovákiában az 1920-as években lezajlott szláv telepítések témájában folytatott. Ezek a kutatások elsősorban a telepítések nemzetpolitikai hátterének, a kolonizáció gyakorlati végrehajtásának feltérképezését szolgálták, s csupán a téma által megkövetelt mértékben érintették a földreform általános kérdéseit, valamint a telepítések egyéb fontos szegmenseit. Az itt olvasható tanulmányban elsősorban a telepítések néhány társadalomtörténeti sajátossága kap központi szerepet, nem hagyva figyelmen kívül azonban a téma etnikai meghatározottságát sem.

* A tanulmány alapjául szolgáló kutatásokat a Határontúli Magyar Ösztöndítanács támogatta.

1 Lásd az alábbi fontosabb szakirodalmat: Frolec 1994; Krajčovičová 1990; Otáhal 1963; Rychlýk 1987.

2 A téma kutatásához nélkülözhetetlen levéltári fondok a következők: Státní ústřední archiv (= SÚA), fond Státní pozemkový úřad, Všeobecné spisy (= SPU-VŠ); Slovenský národný archív (= SNA), fond Státní pozemkový úřad v Prahe 1919–1938 (= ŠPU Praha); Slovenský národný archív (= SNA), fond Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave 1921–1938 (= KR).

3 Kivételt csupán néhány tanulmány jelent, ám ezek nagy része nem saját levéltári kutatásokra épül: Martuliak 1994; Popély 1995; Vrabcová 2002.

A FÖLDREFORM ÉS KOLONIZÁCIÓ HELYE A KORABELI CSEHSZLOVÁK POLITIKÁBAN

Az 1918 őszen megalakult Csehszlovák Köztársaság a világi és egyházi kézben lévő nagybirtokok túlsúlyára alapozott földbirtokstruktúrát örökölt a Monarchiától. A magát demokratikus köztársasággként meghirdető állam szempontjából így teljesen logikus lépésnek tűnt a földbirtoktulajdon átfogó reformja, ami amúgy is jó fegyvernek látszott a háború befejezését követően fellángoló szociális elégedetlenséggel szemben. A csehszlovák földreformnak azonban volt egy ennél fontosabb, s a reform jellegét erőteljesen meghatározó dimenziója is: a nemzetiségi kérdés. A nagybirtokos réteg döntő többsége ugyanis német, illetve magyar volt, sőt a már ekkor is meglehetősen szekularizálódott cseh közvélemény a jelentős földvagyonnal bíró katolikus egyházat is a nemzet testétől idegen képződményként szemlélte. Ennek okán a reform körüli polémiákban előtérbe kerültek az etnikai szempontok, s magát a földreformot a sajtó, sőt a politika is a cseh és szlovák nemzetek elkövetett sérelmek megtorlásaként, jóváteteleként kommunikálta. A korabeli csehországi közbeszédben visszatérő elemként jelent meg a fehérhegyi csatában elszenvedett vereséget való visszavágás motívuma, amely még a földreform alaptörvényének számító lefoglalási törvény parlamenti indoklásába is bekerült.⁴ Ez a toposz a földreform alkalmából emelt emlékműveken is állandóan megjelent, hangsúlyozva a reform etnikai vetületeit.⁵

A földkérdés megoldására jelentősen rányomta bélyegét az, hogy egy olyan időszakban került rá sor, amelyet a neves cseh történész, Zdeněk Kárník terminusát átveve a forradalmi nemzeti diktatúra időszakának kell minősítenünk.⁶ Az 1918 ősztől 1920 tavaszáig tartó másfél évben a hatalom törvények és rendeletek sorával, s ha kellett nyílt erőszak alkalmazásával látott hozzá, hogy a politikai és gazdasági élet minden területén biztosítsa a „csehszlovák” államnemzet⁷ fölényét. S noha az első nemzetgyűlési választások megtartásával és az alkotmány elfogadásával 1920 tavaszától a nemzeti diktatúrát parlamentáris demokrácia váltotta fel, a nemzetállami törekvések (ha más eszközök felhasználásával is) továbbra is meghatározó elemei maradtak a csehszlovák politikának. A korabeli cseh és szlovák politika a csehszlovák nemzetállam megteremtésének egyik fontos eszközét a gazdasági hatalom

4 „Azt mondják, hogy fehérhegyi csata utáni konfiskációktól már közel 300 esztendő eltelt, s ennyi idő alatt minden sebnek be kellett gyógyulnia. Ám az egész nemzetet elkövetett vétkek és jogtalanságok sohasem évülnek el. Ilyen esetben nem a polgári törvények érvényesek, hanem egy magasabb erkölcsi parancs, amely a nemzetet esett sérelmek megtorlását követeli tőlünk. A történelemnek is megvan a maga igazsága, és a cseh nép a földreformban, amelyet most hajtunk végre, ezt a történelmi igazságtételt látja.” – Digitální knihovna, NS RČS, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 46. ülés, 1920. április 16.

5 „Fehérhegy 1620 – megtorolva!”, „Szabad nemzet szabad földön Fehérhegy után 300 évvel!” SÚA Praha, fond SPU-VŠ, 116. doboz

6 Kárník 1998.

7 Az ún. első csehszlovák köztársaság a fiktív csehszlovák nemzet ideológiájára épült. A cseheket és szlovákokat nem ismerték el két külön nemzetként, az állam hivatalos nyelve a – valójában nem is létező – csehszlovák nyelv volt.

megszerzésében, az ipar és a földtulajdon nacionalizálásában látta. Ezt a szándékot markánsan fogalmazta meg Karel Engliš, neves cseh gazdasági szakember és politikus, aki szerint „a Csehszlovák Köztársaság valójában csak akkor válik csehszlovákká, ha az erdők, a földbirtokok, a bányák és vasutak igazi birtokosaivá válunk”.⁸

A csehszlovák földreform alapvetését az 1919. április 16-án elfogadott 215/1919. számú, ún. lefoglalási törvény jelentette. Ennek értelmében lefoglalás alá került minden olyan birtok, amely „meghaladta a több mint 150 hektárnyi mezőgazdasági területet (szántók, rétek, kertek, szőlők, komlóskertek) vagy 250 hektárnyi területet általában”.⁹ A törvény azonban nem jelentette a hatálya alá eső birtokok azonnali kisajátítását, csupán kimondta arra az állam jogát. A tulajdonosok a lefoglalt birtokból 150 (250) hektárnyi területet automatikusan visszaigényelhetek, sőt kivételesen akár 500 ha nagyságú földterületet is megtarthatnak (11. paragrafus), a többiért pedig kárpótlás járt nekik. A lefoglalási törvény csupán a földreform filozófiáját rögzítette, a reform tényleges végrehajtásához azonban még több tucát törvény és rendelet volt szükséges, amelyek nagy részét még az első parlamenti választások előtt fogadta el az ún. forradalmi nemzetgyűlés.¹⁰ Ezek közül legfontosabbnak a kiutalási-, a kárpótlási-, a hiteltörvény, valamint az Állami Földhivatal létrehozásáról rendelkező törvények bizonyultak. A lefoglalás hatálya alá került birtokok további sorsát az 1920. január 30-án elfogadott 81/1920. számú, ún. kiutalási törvény szabta meg. Ez – sokak elvárása ellenére – nem írta elő, hogy kiknek jár földkiutalás, csupán az igényjogosultak kategóriáit nevezte meg. A törvény rendelkezése szerint a lefoglalt földet elsősorban „kisbirtokosok, zsellérek, kisiparosok, mezőgazdasági- és erdőmunkások, földnélküli nincstelenek, különösképpen a csehszlovák fegyveres erők tagjai, vagy azok leszármazottai [kaphatták meg], akik a házáért veszítették életüket a háborúban”.¹¹

A korabeli köznyelvben kolonizációnak nevezett telepítések szerves részét képezték a földbirtokreformnak, törvényi háttérüket a földreform törvényei biztosították. A telepítések szempontjából meghatározó jelentőségűnek bizonyult a kiutalási törvény, amely a reform alapvető céljaként önálló parasztgazdaságok létrehozását jelölte meg. Ezt a célt a már meglévő törpebirtokok kiegészítésével, továbbá új, 6–15 hektár nagyságú parasztgazdaságok létrehozásával – ez vonatkozott a telepítésekre – kívánták elérni. Hogy a telepítések időtállóak legyenek, a törvénybe olyan biztosítékokat építettek be, amelyek meggátolták a telepesbirtokok megszűnését: az ilyen birtokok oszthatatlanok voltak (még öröklés esetén is),¹² eladni és megterhelni csak a földhivatal engedélyével lehetett őket, sőt nem megfelelő gazdálkodás

8 Hahn 1994: 30.

9 *Sbírka* 1919: 289–290.

10 Az első ízben 1918. november 14-én összeülő forradalmi nemzetgyűlés tulajdonképpen a Csehszlovák Nemzeti Bizottság kiegészítésével jött létre. 270 tagja között – akik nem választás, hanem kooptálás útján kerültek a parlamentbe – csupán cseh és szlovák nemzetiségű személyek voltak. A forradalmi nemzetgyűlés legfontosabb feladata az új állam alkotmányának elfogadása volt.

11 *Sbírka* 1920: 135.

12 Ez a joggyakorlat a hagyományos magyarországi öröklési renddel szemben a német öröklési rend érvényesítését jelentette, amely a szlovák telepesek számára teljesen idegennek bizonyult.

esetére a hivatal a visszavásárlás jogát is fenntartotta magának.¹³ Mint a telepítések későbbi tapasztalatai bizonyították, ezek a megkötések azért voltak lényegesek, mert csupán így tudták megakadályozni, hogy a környező magyar lakosság felvásárolja a sokszor rossz gazdasági körülmények között élő kolonisták birtokait, s ezzel semmissé tegye a telepítések nemzeti célkitűzéseit.

A telepítések végrehajtását kezdetben teljes egészében a földreform szervezeti hálózata – az Állami Földhivatal (ÁFH), a körzeti földhivatalok és a telepítési biztosok – biztosította. A kolonizáció sajátosságai, s mint a korabeli politika és sajtó fogalmazott, „nemzetpolitikai jelentősége”, azonban szükségessé tette egy az ÁFH-nak ugyan alárendelt, de a telepítésekkel kapcsolatos összes kompetenciát egy kézben tartó szervezet létrehozását. Így 1925 januárjától megkezdte működését a Telepítési Hivatal Pozsonyban, amely nem csupán a telepítések folyamatát irányította, hanem a telepesek gazdálkodását is felügyelte.

A TELEPÍTÉSEK TERVEINEK MEGFOGALMAZÁSA

Bár a cseh földművesek az észak-magyarországi megyékben való letelepítése, s ezáltal a szláv elem megerősítése ötlet formájában már az első világháború előtt felmerült, a kolonizáció mikéntjéről még a Csehszlovák Köztársaság első éveiben is csak halvány elképzelések voltak az érintetteknek. A telepítések ideológiai hátterét Milan Hodža, az egyik legbefolyásosabb szlovák politikus viszonylag korán megfogalmazta, a kolonizáció gyakorlati végrehajtásáról azonban ő is kevés elképzeléssel rendelkezett. Hodža a szlovák és cseh telepesek magyar vidékre való költöztetését az eredeti lakóhelyükről, vagyis a Duna-menti sík vidékről a hegyekbe szorított szlovákság mítoszával igyekezett indokolni.

[A]mit a királyi despotizmus és önkényuralom népüktől elvett, azt most a demokrácia és köztársaság visszaadja. A földművelő szlovákságnak, amelyet az Árpádok, az Anjouk és Habsburgok emberöltőkön keresztül a Kárpátok bércei közé űztek, a Duna menti, arisztokrata kézben lévő föld lesz az új hazája. A hegyvidéki észak az állattenyésztés és az ipar központja lesz, míg a mezőgazdasági termelés súlypontja Szlovákia déli részére a Duna partjára helyeződik át. Egyetlen lendülettel mezőgazdasági és nemzeti problémáinkat is megoldjuk. Ezáltal a szlovák dél a mezőgazdasági termelésünk aranybányája lesz, miközben az eddig elmagyarosodott területen bebiztosítjuk a csehszlovák elem meghatározó és állandó fölényét.¹⁴

Mivel a telepítések „vegykonyháiban”, az Állami Földhivatalban (ÁFH) és a különböző cseh és szlovák nemzeti szervezetekben is csak a kolonizáció megkezdését követően születtek meg pontosabb telepítési tervek, a kolonizáció kezdeti szakasza nélkülözötte a tervszerűséget. A trencsénteplici körzeti földhivatal mellett működő tanácsadó testület alapelveként mindössze azt szögezte le, hogy a telepítések céljaira olyan

¹³ *Sbírka* 1920: 141.

¹⁴ *Venkov* 1919. március 2.

birtokokat kell kijelölni, amelyek a szlovák nyelvterületből kinyúlva összefüggő sávot alkotnának a déli államhatár felé.¹⁵ Így e telepek létrehozásának a célja a magyar nyelvterület észak–dél irányú felszabdalása lett volna. A valóságban azonban elsősorban azokat a birtokokat kolonizálták, amelyek tulajdonosaival az ÁFH meg tudott egyezni, s a tulajdonosok különféle ellenszolgáltatás ellenében birtokaikat telepítési célokra felajánlották. A közvélemény és főleg a különféle nemzeti szervezetek nyomása miatti sietség rányomta bélyegét az eredményekre: több esetben a tervezettnél rosszabb minőségű, intenzív gazdálkodásra alkalmatlan termőföldön alapítottak kolóniákat, s ez gyorsan a telepések kezdeti lelkesedésének megszűnéséhez vezetett.

A telepítések alapelveinek kidolgozásában két személy játszott meghatározó szerepet. Egyikük Ján Voženílek volt, az ÁFH szakértője, később elnöke, aki több munkájában is foglalkozott ezzel a témával. Az általa kidolgozott elképzelések szerint a Földhivatal Szlovákia esetében háromféle eljárást kívánt alkalmazni: a szlovák nyelvterületen a nagybirtokok helyi lakosságnak való felparcellázását, a vegyes nemzetiségű területeken a parcellázás és a telepítések kombinációját, míg magyar vidékeken parcellázás helyett kolonizációt.¹⁶ Voženílek megfogalmazása szerint Dél-Szlovákiában az a cél, hogy „a nagybirtokok megbízható cseh egyének kezébe kerüljenek”. Ennek megvalósítását pedig úgy képzelte el, hogy az ÁFH „nyomást fog gyakorolni a nagybirtokosokra, hogy birtokukat a kijelölt személyeknek az előre megállapított áron eladják”.¹⁷ A nagybirtokosokkal való megegyezés a sikeres telepítések egyik alapfeltétele volt, hiszen ha a lefoglalt nagybirtok teljes egésze a hagyományos kiutalási eljárás keretén belül kerül szétosztásra, akkor a helyi magyar lakosság igényeit sem lehetett volna teljes mértékben figyelmen kívül hagyni. A birtokossal való megegyezés mindkét félnek kedvezett, hiszen a birtokos azzal, hogy szabad kéz alatt adhatta el birtokát készpénzhez jutott, az ÁFH pedig az állam számára megbízható tulajdonosoknak játszhatta át ezeket a gazdaságokat. Jó példa erre a gömöri Koburg-birtokok egy részének sorsa. Az ÁFH és a Koburg-birtokok intézője közötti egyezség szerint ugyanis, a Koburgok több mint 3 ezer holdat ingyen átengedtek a Földhivatalnak telepítési célokra, cserében viszont kb. ugyanilyen nagyságú területet szabad kéz alatt árusíthattak ki. Ez a megoldás az ÁFH számára annál inkább megfelelt, mivel a szabad kéz alatt eladható birtokok szlovák vidéken, a telepítésre átadott birtokrész pedig közvetlenül a magyar határ mellett magyar nyelvterületen kerültek el.¹⁸ Az ÁFH a Koburgok által átengedett birtokrészen végül négy kolóniát létesített, amelyek közül háromra a Lengyelországhoz került árvai szlovák falvak optánsait, egyre pedig legionáriusokat telepített le.¹⁹

A másik meghatározó szereplő, Ivan Daxner, a volt oroszországi legionárius, a Szlovákiai Telepítési Szövetkezet elnöke egy részletekbe menő kolonizációs tervet is tett az asztalra. Az 1924-ben nyomtatásban is megjelent *Belső kolonizáció Szlová-*

15 SÚA Praha, SPU-VŠ, 249. doboz, 0997/24.

16 SÚA Praha, fond Národní rada česká, 413. doboz, 237.

17 SÚA Praha, fond Národní rada česká, 413. doboz, 237.

18 Vö: *Pozemková reforma* 1921. március.

19 A Koburg-birtokokon lezajlott telepítésekről lásd bővebben: Simon Attila: 2004a.

kiában címet viselő dolgozatában Daxner nemcsak a telepítések okait és céljait igyekezett megfogalmazni, hanem azt is, hogy miként lehet eredményes a telepítési akció.²⁰ Daxner javaslatainak hátterét a telepítések során szerzett tapasztalatai adták. A Szlovákiai Telepítési Szövetkezet, amelyet vezetett, ugyanis a legnagyobb magánkolonizátornak²¹ számított, s ekkorra már több kolónia létrehozása állt mögötte.

Daxner a sikeres kolonizáció első fontos alapfeltételének a kolonizálandó nagybirtokok kiválasztását tartotta. Szerinte csak olyan birtokok jöhettek szóba, amelyek a birtoknagyság, a föld minősége, az ott termesztendő kultúrák, a vízellátottság, közlekedési feltelek szempontjából is megfelelték a feltételeknek. Különösen a közutak fontosságára hívta fel a figyelmet, amelyet nem csupán gazdasági szempontból tartott fontosnak, hanem a kolóniák és a szlovák nyelvterület közötti kapcsolat fenntartásában is. A kolonistáknak juttatandó birtokok kapcsán Daxner a 12–15 holdas kiutalásokat tekintette ideálisnak, mivel ez a birtoknagyság már biztos megélhetést kínálhatott, másrészt pedig az ilyen nagyságú birtokot segéderő nélkül is meg tudta művelni egy család. A szerző szerint az ilyen nagyságú parasztbirtokokon már olyan prosperáló gazdálkodás folyhat, amely lehetővé teszi, hogy a kolonisták idővel a gyengébben gazdálkodó magyaroktól is felvásárolják a földeket, s ezáltal „a kevésbé szívós és termékeny” magyarokat kiszorítsák.

Daxner nagy figyelmet szentelt a kialakítandó kolonista községek szerkezetének, amelyeket szerinte a lefoglalt birtok sajátságaihoz kell alakítani. Ettől függően három községtípus létrehozását tartotta szükségszerűnek:

- A síkságokon lévő nagyjából szabályos alakú birtokokon a zárt falutípust javasolta. Ennek előnyét abban látta, hogy a házak egy csoportban állnak, ami lehetővé teszi, hogy intenzív közösségi élet alakuljon ki, hátránya viszont, hogy a telekrészek sokszor távol helyezkednek el a falutól.
- A hosszúkás alakú birtokon a félig szórt falutípust tartotta ideálisnak, amelyben a házak lineárisan, egy sorban helyezkednek el.
- Szórt típusú települést elsősorban dombvidéken javasolt. Ennél a falutípusnál a házak egymástól távol, elszigetelten találhatók.

Daxner mindhárom típusnak bemutatta az előnyeit és hátrányait, a legfontosabbnak azonban azt tartotta, hogy a kolonistákat úgy kell megválogatni, hogy az ő élettapasztalataiknak megfelelő településre kerüljenek. A Nyitra, Pozsony megyei, illetve a morva kolonisták számára a zárt falutípust, a honti szlovákok vagy az alföldi repatriánsok számára a félig szórt típust, míg a hegyvidékiek és az Amerikából hazatérők számára a szórt típust tekintette megfelelőnek.

A tanulmány további részeiben Daxner a telepesfalvak létrehozásnak gyakorlati kérdéseivel, a telepítések irányításával, az állam és a kolonizációs szövetkezetek szerepével, az eredményes kolonizáció feltételeivel foglalkozott. Az eredményes

20 Daxner 1924.

21 A magánkolonizáció abban különbözött az állami kolonizációtól, hogy itt nem a földhivatal utalta ki a telepesbirtokot a telepeseknek, hanem közvetlenül a nagybirtokostól vagy esetleg a valamely a telepítéseket támogató szervezettől (például a Szlovák Ligától) vásárolták azt. Az adásvételhez ilyenkor is az ÁFH engedélye kellett.

kolonizáció szempontjából szisztematikus, átgondolt telepítési politikát követelt, amely során 5–6 kolóniából álló telepesfalu-csoportokat kell létrehozni. Így egyszerre olyan nagy számú szlovák kerülhet a magyarok közé, akik a kolonizált területen ha nem is többséget, de jelentős kisebbséget alkotnának. Példaként erre az általa irányított Szlovák Telepítési Szövetkezet Komárom környéki telepítési terveit említette, amely 3 nagy kolonista településcsoport létrehozását irányozta elő. A telepítési szövetkezet terveinek megvalósulása azt eredményezte volna, hogy „Komárom közvetlen közelében 18 szlovák és csupán 8 magyar község lett volna található”.²² Daxner a kialakítandó kolonista községek gazdasági életképességét a sikeres kolonizáció egyik legfontosabb elemének tartotta, s minimálisan 500 hektár nagyságú kolóniák létrehozását javasolta. A megfelelő nagyságú és megfelelően együttműködő telepesfalvakat alkalmasnak ítélte arra, hogy gazdaságilag a környező magyar falvak fölé kerekedjenek. Elképzelése szerint minden telepesfalu-csoport saját gazdasági szövetkezeteket alapítana, amelyek a települések termelését irányítanák és ellenőriznék. Minden ilyen szövetkezet egy-egy nagyobb maradékirtokon működne, ahol a közös tejfeldolgozó üzem, szeszgyár, malom, esetleg zöldségfeldolgozó, gépállomás stb. épülne ki.

Daxner dolgozatában kitért a telepítések kulturális, oktatási szempontjaira is. Nélkülözhetetlennek tartotta, hogy minden ilyen kolónián községház, iskola, tanítói lakás, kisdédóvó, szegényház, templom és temető épüljön. Különösen a kisdédóvót tekintette meghatározónak, hiszen ha a gyerekek „szlovák dalokat tanulnak játék közben, a szlovákságot és a köztársasághoz való hűséget dicsőítő verseket szavalnak, még az előtt jó csehszlovákká és hazafiakká válnak, hogy iskolába lépnének. Ily módon egy generáció alatt erőszak nélkül elszlovákosítható és államhatárunk megbízható bástyájává alakítható bármely magyar község”.²³

A KOLÓNIAK HELYÉNEK KIJELELÉSE

A kolonizáció a megfelelő törvények elfogadását követően 1921-ben kezdődött. A kezdeti nehézségek után csúcspontját 1925 és 1927 között érte el, ám a húszas évek végén kibontakozó gazdasági válság lehetetlenné tette folytatását, s így 1930-ra gyakorlatilag befejeződött.

A telepítések szempontjából alapvető jelentőségű volt a kolonizációs terület és a kolóniák helyének kijelölése. Az ÁFH és a Telepítési Hivatal iratanyagában több helyen is felbukkan a telepítési terület kifejezés. Egy 1925-ből származó dokumentum, amely „A kolonizációs terület falvai az 1919-es népszéferás alapján” címet viseli, Szlovákia 30 járásának összesen 640 olyan települését sorolja fel, ahol a magyar lakosság aránya meghaladja az 50%-ot, s amelyet kolonizációs területnek nyilvánít.²⁴ Ezen a területen a dokumentum szerint az összéferás idején 634.629 személy

²² Daxner 1924: 32–33.

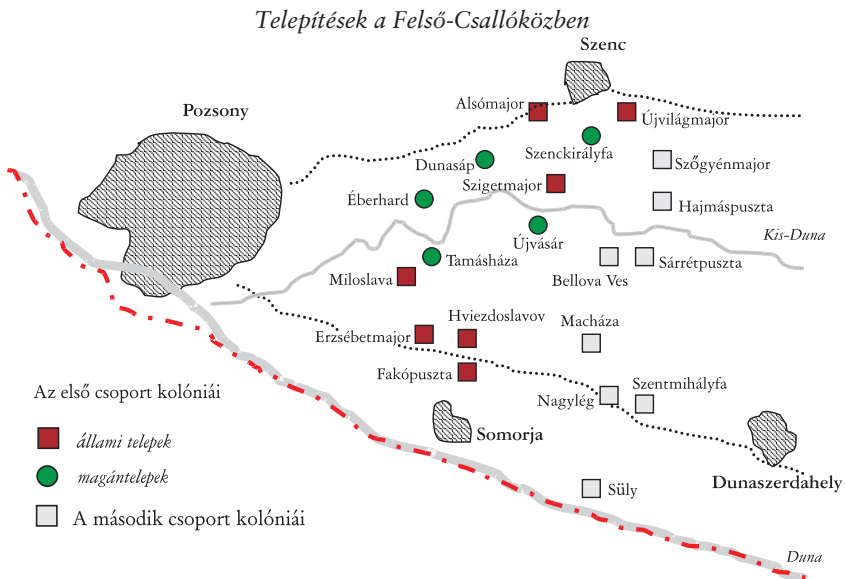
²³ Daxner 1924: 16.

²⁴ SNA, KR 39. doboz, A kolonizációs terület falvai az 1919-es népszéferás alapján

élt, akiknek 88,63%-a vallotta magát magyarnak. A telepítések gyakorlatának ismeretében azonban mégis arra következtethetünk, hogy a telepítési terület határait sohasem jelölték ki pontosan: nagy általánosságban leginkább Dél-Szlovákia magyarok által lakott térségeit értették alatta. Így például a közvetlenül a nyelvhatáron lévő, de szlovák többségű Tótmegyer határába letelepedett szlovák földműveseket az ÁFH nem tekintette kolonistának,²⁵ míg a Léva fölötti szlovák falvak határában támogatták a telepítéseket,²⁶ ami mögött feltehetően a város körüli szlovák etnikum megerősítésének szándéka állt.

Dél-Szlovákián belül elsősorban a szlovákiai magyarság nyugati etnikai tömbjének otthont adó, Pozsonytól Párkányig húzódó Duna-menti sík vidék jelentette az első nagy telepítési célterületet. Ebben a térségben általában nagyobb létszámú kolóniákat hozott létre az Állami Földhivatal, míg a magánkolonizáció viszonylag szerényebb mértékű volt. A létrejött 45 állami és 20 magánkolóniára, amelyek összterülete elérte a 27 ezer hektárt, mintegy kétezer telepes család költözött. Az ebben a térségben létrehozott telepek célja leginkább az egységes magyar nyelvterület szétszabdálása, s a régió fontos városainak (Pozsony, Komárom, Szenc, Galánta) a magyar nyelvterületről való elszigetelése lehetett. Plasztikus példáját nyújtja ennek a szándéknak a Felső-Csallóközben létrehozott két nagyobb kolóniacsoport, amelyek közül az első Pozsonyt igyekezett elszigetelni a csallóközi magyar nyelvterületről, a második pedig a szlovák nyelvhatártól a Duna vonaláig lenyúlva akarta kettévágni a felső-csallóközi magyar településterületet.

1. térkép

25 SNA, KR 29. doboz, 62724/31.

26 Lásd pl. a Szlovák Liga által az Alsózsember mellett létrehozott kolóniát.

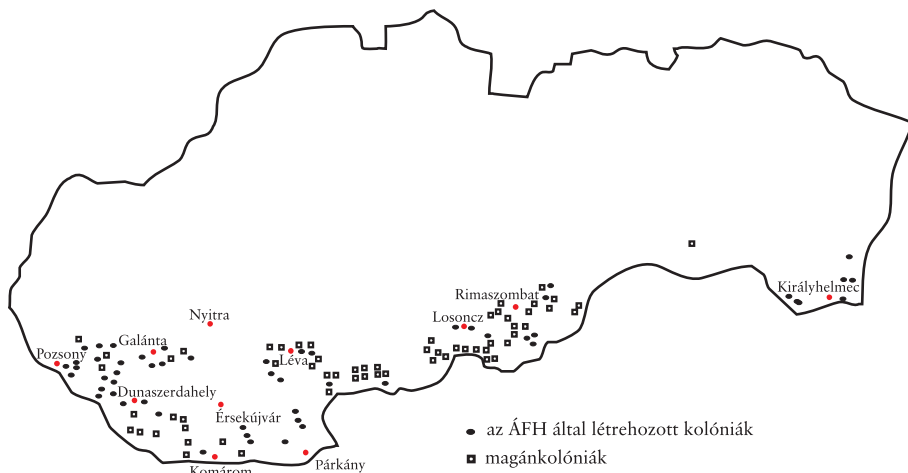
Ha a Duna vonalától kelet felé haladunk, a barsi és honti inkább csak elszórtan mondható telepítések után a következő jelentősebb telepítési tömböt a Nógrád-ban és Gömörben létrehozott kolóniák alkotják. Itt már inkább a magánkolonizáció a meghatározó, hiszen a 9 állami teleppel szemben 30 magánkolóniáról tudunk. A több mint 9 ezer hektár összterületű kolóniákon megközelítőleg 700 család telepedett le. Az itteni kolóniáknak a kompakt magyar nyelvterület fellazítása mellett fontos határvédő szerepük is volt, amelyben a legfontosabb elemet a Losonc alatt létrehozott bozítapusztai és a Rimaszombat alatti gernyőpusztai legionárius telepek jelentették.²⁷ Az utolsó – ám jelentőségében az előző kettővel nem vetekedő – telepítési tömböt a Bodrogközben létrehozott 5 állami és 1 magánkolónia jelentette, amelyek szerepe leginkább a Kassa felől Kárpátaljára tartó vasútvonalak biztosításában mutatkozott meg. Az itteni telepek 1.800 hektár területére 103 család költözött.

Ha összegezzük a kolóniák helyszínével kapcsolatos tapasztalatokat, az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

- az egymástól elszigetelt és távoli kolóniák helyett több (5, 8 esetleg 12) kolóniából álló kolóniacsoportokat hoztak létre;
- a kolóniacsoportokat úgy helyezték el, hogy azok kapcsolatban legyenek a szlovák nyelvterülettel, s onnan kiindulva déli irányban kiszélesítsék azt, illetve a kolóniacsoportok erősítsék meg a magyar etnikai terület belsejében már létező szlovák nyelvszigeteket;
- a kolóniák közül néhányat a veszélyeztetett határszakaszok mentén és a fontosabb vasútvonalak, vasúti csomópontok mellett hozták létre.

2. térkép

Kolóniák Szlovákiában

27 A legionárius telepítésekkel kapcsolatban lásd: Simon 2004b.

A TELEPESEK KIVÁLASZTÁSA

Mint azt Daxner is jelezte dolgozatában, a kolonizáció sikerének egyik záloga a telepesek kiválasztása volt, amely során több szempontot is figyelembe vettek: így a jelentkezők gazdasági tapasztalatait, anyagi helyzetét, állampolgári megbízhatóságát. A kiutalási törvény értelmében csak csehszlovák állampolgárok juthattak kiutaláshoz, ám a törvény 3. paragrafusára szerint a reemigránsok kivételt képeztek ez alól, ha két éven belül megszerezték a csehszlovák állampolgárságot. Törvényileg nem szabták meg a kolonistának jelentkező nemzetiségét, bár a gyakorlat azt mutatta, hogy csak csehek, morvák és szlovákok, Kárpátalján pedig ruszinok juthattak kolonista birtokokhoz. Azok a magyar, illetve német nemzetiségű személyek, akik a kolóniakon letelepedhettek, szinte mindig a volt nagybirtok alkalmazottai közül kerültek ki, s ők nem is az önellátó parasztbirtoknak megfelelő 10–15 hektárnyi kiutalást kaptak, hanem csupán 1–2 hektár kárpótlásnak szánt telket. Az ÁFH hivatalos kimutatásai szerint Szlovákia területén az állami kolóniakon letelepedett telepescsaládok között mindössze 4 volt magyar és 10 német nemzetiségű.²⁸ A Földhivatal azonban még ezt a gyakorlatot is korlátozni szándékozta, s a kiutalási törvény átfogalmazására irányuló egyik javaslatában az oszthatatlan parasztbirtokról szóló passzusok olyan megváltoztatását irányozta elő, amely kizárólag csak a csehszlovák nemzetiségű személyek letelepedését tette volna lehetővé:

az oszthatatlan parasztbirtok tulajdonosa a továbbiakban csak csehszlovák nemzetiségű polgár lehet. Minden kolonistának teljesítenie kell nemzeti kötelességeit, s akár a kiutalt telepesbirtokának visszaadása árán is hozzá kell járulnia a nemzeti célkitűzésekhez teljesüléséhez.²⁹

A telepesek kiválasztása során elsőbbséget élveztek a legionáriusok, valamint a külföldről hazatérők: reemigránsok és optánsok. Fontos – de a legionáriusok esetében például mellőzhető – szempont volt, hogy a jelentkezők mezőgazdasági tapasztalatokkal rendelkezzenek, noha egyes kolóniakra igyekeztek kisiparosokat is letelepíteni. A jelentkezők között előnyt élveztek a családosok, hiszen általuk volt biztosítva, hogy a birtokok továbbra is a csehszlovák nemzetiségű telepesek kezében maradnak. A Földhivatal lehetőleg igyekezett olyanokat kiválasztani, akik megfelelő gazdasági háttérrel rendelkeztek, bár a telepítések támogatására létrehozott különféle pénzügyi alapok a szegényebb rétegek részvételét is lehetővé tették.

A Földhivatal vezetői által több ízben is megfogalmazott elv szerint az általában hegyvidéki körzetekből érkező, s a síkvidéki gazdálkodásban tapasztalatlan szlovák telepesek közé morva és cseh kolonistákat telepítettek. Az ő feladatuk volt, hogy vagyonosabb és tapasztaltabb gazdaként természetes autoritásaik legyenek a kialakított telepesfalvaknak. A cseh és morva gazdák amúgy is nagy számban jelentkeztek, míg a szlovák falvak lakossága nem szívesen költözött új lakóhelyre. Az ő mobilitási kedvük alacsonyabb volt, s érdekes módon az Amerikából hazatérő szlovák reemig-

28 SNA, KR 8. doboz, A kolóniák jegyzéke 1929. január 1-jén.

29 SNA, KR 1. doboz, 2256/29, A kolóniák gazdasági rendje.

ránsokat is ugyanez jellemezte, a külföldön megtakarított pénzükből legszívesebben szülőfalujukban vásároltak volna birtokot.³⁰ A csehországi telepesek megjelenése azonban számos problémát is fölvetett, ami ellen különösen az autonomista szlovák politikai erők tiltakoztak hangosan. Még gyakorlatilag meg sem kezdődött a kolonizáció, amikor a Földhivatal felügyelő tanácsában a Hlinka-féle Szlovák Néppártot képviselő Ferdiš Juriga, éles hangon bírálta a cseh kolonisták letelepítését. A felügyelő bizottság cseh tagjai arra hivatkoztak, hogy „mindig jobb egy cseh kolonista, mint egy magyar”. Sőt a szlovákokkal szembeni cseh kultúrfölnyire is utaltak, amikor azt javasolták, hogy a Hlinka pártiaknak inkább örülniük kellene a cseh telepeseknek, mert azok haladást és civilizációt hoznak Szlovákiába.³¹

A csehek szlovákiai letelepedése végig feszültségforrás volt a prágai centralizmus és a szlovák autonómizmus képviselői között. Ennek tudható be, hogy az ÁFH 1925-ben hivatalosan is megfogalmazta azt: „ügyelni kell arra, hogy a szlovákok előnyt élvezzenek a kolonisták kiválasztása során. A cseh jelentkezőkre csak különösen indokolt esetekben kerüljön sor.”³²

Noha a Telepítési Hivatal igyekezett megfontoltan megválogatni az egyes kolóniákra letelepítendő telepescsoportokat, a telepesek közötti viszony mégis számtalan vitára adott okot. Különösen a vallási szempontok okoztak sok gondot. Az általában vallásosabb szlovák telepesek közé – különösen ha katolikusokról volt szó – meglehetősen nehezen illeszkedtek be a vallás iránt sokszor közömbös csehek. Gondot okozott az is, hogy a nehezen megközelíthető volt majorsági udvarok köré épülő telepekre nem szívesen telepedtek mesteremberek, iparosok vagy tanítók, akikre pedig nagy szükségük lett volna a kolonistáknak.

Az igazi problémát azonban a telepesek és a helyi lakosság közötti kapcsolat hiánya jelentette. Noha általában elmondható, hogy ez a viszony végig békés maradt, feszültség azonban mindig volt közöttük. A földreformban általában csalódott magyar lakosság, főleg a lefoglalásra került nagybirtokok megélhetés nélkül maradt cselédei és béresei között riadalmat és bizonytalanságot keltett az idegen nyelven beszélő, különös hosszú „tót” szekerekkel érkező kolonisták megjelenése. A Milan Hodža szócsövének számító *Slovenský týždenník* című lap szerint a jövőendő birtokukat megtekinteni Gömörbe érkező árvai telepeseket a helyiek minden erővel igyekeztek lebeszélni a megtelepedésről: azt állították, hogy rosszul terem a föld és szegénység van.³³ A helyi magyar lakosság bizonyos mértékig differenciáltan fogadta a telepeseket: a többségében szegényebb vidékekről érkező szlovák telepeseket megértőbben, a láthatóan jó módú cseh és morva beköltözőket több ellenszenvvel. Ennek nemcsak etnikai, hanem elsősorban szociális okai voltak, hiszen a telepesek jelentős gazdasági segítséget kaptak az államtól – bár ezzel nem mindig tudtak élni.

30 Szlovák Liga prominense, Ignác Gessay az amerikai szlovákokhoz címzett egyik írásában panaszkolta el, hogy a szlovákság (beleértve az Amerikából hazatérőket is) saját szülőfalujában szeretne földhöz jutni, holott ott nincs elegendő kiosztásra váró föld, miközben a magyarok által lakott délen elegendő föld lenne mindenkinek. Vö. *Americký Slovák* 1921. 3–5. 11–12.

31 SÚA Praha, SPU-Vš 132. doboz, Az ÁFH Felügyelőtanácsa, 37. ülés, 1921. május 4.

32 SNA, KR 9. doboz, 64615/25.

33 *Slovenský týždenník* 1921. június 7.

Kiváltképp a legionáriusok megjelenése váltott ki ellenszenvet, hiszen ők bevallottan katonai feladatokkal lettek a határok mellé telepítve. Hasonló gyanakvással figyelték azokat a kolonistákat is, akik az Agrárpárt uszályába tartozó félkatonai szervezet, a Parasztlovasság, vagy a nyíltan szlovákosító politikát hirdető Szlovák Liga tagjai voltak.³⁴ A kolonisták és a helyi lakosság közötti összetűzések (bár nem sok ilyenről tudunk) azonban elsősorban szociális és gazdasági indíttatásúak voltak, s nem etnikaiak. Az egyik ilyen esetre 1925 szeptemberében a Feledi járáshoz tartozó Bátka mellett került sor, ahol egy telekrész használatán szólalkoztak össze a kápolnapusztai telepesek és néhány magyar gazda. A vita verekedésig fajult, amely során az egyik kolonista, Dipgyák József halálos sebesülést szenvedett.³⁵

A helyi lakosság és a telepesek közötti kapcsolatok intenzívebbé válását a két régió közötti gazdasági szálak erősödése váltotta ki. Az idő múlásával az ügyesebb telepesek egyre inkább beilleszkedtek az adott régió gazdasági hálójába, s ezáltal a magyar lakossággal való személyes kapcsolataik is gyakoribbá váltak. A vegyes házasságok azonban ritkák maradtak, s ezeket a kolóniák életét árgus szemmel figyelő Telepítési Hivatal a telepítések etnikai céljának szempontjából nem is tartotta kívánatosnak: „Már jelenleg is előfordulnak vegyes házasságok, amely jelenséget az eddigi tapasztalatok alapján nemzeti szempontból nem kívánatosnak kell minősítenünk.”³⁶ Joggal feltételezhetjük, hogy e félelem mögött az a tapasztalat húzódott meg, hogy az ilyen házasságokból született gyermekek, a magyar többségű környezetben inkább a magyar etnikum felé hajlottak.

A telepesek társadalmi kapcsolatrendszerét a kolonizáció típusai is meghatározták. Előfordult, hogy a telepesek közvetlenül egy már létező magyar község belterületére költöztek. Ebben az esetben kapcsolataik óhatatlanul is intenzívek voltak, s a kolonisták akarva-akaratlanul is alkalmazkodtak az adott település kapcsolatrendszeréhez. Általában már ekkor megkezdődött a telepesek lassú asszimilálódása, bár néha fordított folyamatok indultak el. Ilyen fordított folyamatot példáz a nagykaposi kolonisták 1933-ban, tehát 10 évvel a letelepedésük után megfogalmazott levele, amely feltehetően eltúlozza a telepítések eredményeit, de így is jól mutatja, milyen társadalmi-etnikai folyamatok indulhattak meg a telepítések következtében.

A szlovák iskola virágzik, a magyar viszont visszaesik. A szlovák iskolában négy, a magyarban csak egy tanító van. Eleinte Nagykaposon csak 12 gyerek járt szlovák iskolába, ma már több mint 130. Nagykapos a többi magyar falu számára is jó példa lehet. [...] Nagykapos szlovák szempontból már 100 százalékkal jobb helyzetben van, mint azelőtt. Csak próbálták volna meg uraim, amit mi megpróbáltunk, megtudnák azt, milyen nagy különbség van Nagykapos tíz évvel ezelőtti és mostani lakossága között.

34 A telepesek szemmel láthatóan tisztában voltak nemzetpolitikai jelentőségükkel, s ennek néhánnyan közülük mindenáron meg is igyekeztek felelni. Az Újgyallán birtokot kapó Štefan Bachar telepes, aki egyben a Szlovák Liga helyi szervezetének az elnöke is volt, rendszeres jelentéseket küldött a magyarokról, s akik gyanúsak talált, azt feljelentette. A perbeteli jegyzőt, Óbert Ferencet például Magyarország részére végzett kémkedéssel vádolta meg, noha ezzel kapcsolatban semmiféle bizonyítékkal nem rendelkezett. SNA, KR2. doboz, 11/37.

35 Gömör 1925. szeptember 13.

36 SNA, KR 40. doboz, 6228/35.

Ezek az emberek a legnagyobb ellenségeink voltak, s ha a mi ellenségeink, akkor az állam ellenségei is. Ma pedig köztársasági gondolkodásúak.

Csak vegyük azt, hogy amikor ideköltöztünk, Nagykaposnak az a része, ahol a kolonisták élünk, teljesen magyar volt. A gyerekek csak magyarul beszéltek. Ma már nem hallani a gyerekeket, akik a kolónián laknak, legyenek akár szlovákok vagy magyarok, másképpen, mint szlovákul beszélni.³⁷

Gyakoribb volt azonban, hogy a kolóniák a felosztott nagybirtok valamely volt majorsági udvara köré szerveződtek, s noha az adott magyar község kataszteréhez tartoztak, gyérek voltak vele a kapcsolataik. Ezekben az esetekben az interetnikus kapcsolatok is szegényesebbek voltak, s Dél-Szlovákia szerte még ma is több olyan kolóniából kialakult település található, amely szinte teljes egészében megtartotta környezetétől elütő etnikai különállását.

A KOLÓNIÁK SAJÁTOSÁGAI

Ha a Szlovákiában létrehozott kolóniákat végiglátogatjuk, könnyen felfedezhetjük a települések szerkezetében, valamint a kolóniák épületeiben fellelhető hasonlóságokat. Ennek okát abban kell keresni, hogy a Földhivatal által alapított kolóniák beépítési terveit és az egyes lakóházak és gazdasági épületek terveit is az ÁFH dolgozta ki, ha pedig valaki külön építésszel készíttette el az új háza tervét, azt jóvá kellett hagyatni a Földhivatal illetékeseivel. A kolóniák kiépítésével az ÁFH 5. ügyosztálya foglalkozott, amely a kiépítendő kolónia természeti viszonyainak, közlekedési lehetőségeinek és egyéb adottságainak a figyelembe vételével dolgozta ki a kolónia beépítési tervét. Mivel a legtöbb állami kolónia a Csallóköz sík vidékein, egy-egy volt gazdasági udvar köré épült ki, ezek a falvak általában hagyományos alaprajzú településekké fejlődtek. A volt gazdasági udvar környéke jelentette a kolónia központját, itt épült fel az iskola, a templom, a raktárak és a különféle gazdasági épületek. Ilyen jellegűnek mondható többek között a Szigetmajor helyén felépült Hurbanova Ves, Bimbolapuszta vagy a Nógrádban kiépült bozítapusztai kolónia.

A hosszúkás alakú birtokokon a kolonista házakat általában egy sorban, egymás mellett építették fel, így előfordult, hogy egy-egy ilyen település több kilométer hosszan elnyúlva feküdt, noha csupán néhány tucat család lakta. Ilyen lineáris elrendezésű például Hodzsafalva vagy Gernyőpuszta kolóniák. (Ez utóbbi esetben hadászati szempontok is belejátszottak a kolónia kiépítésébe.)

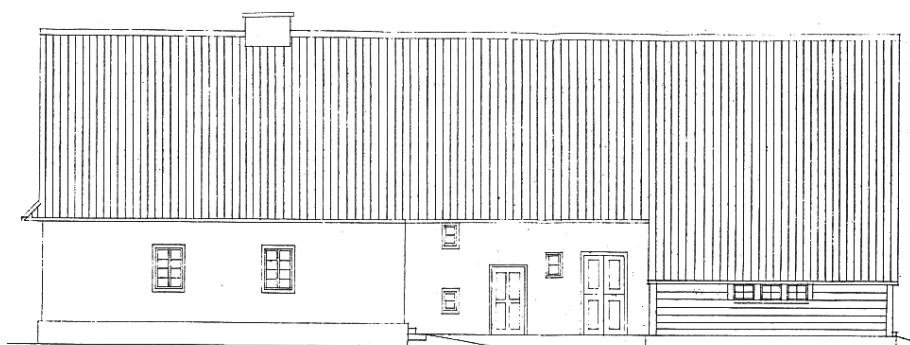
Az állami kolóniákon általában 45 méter széles és 100 méter hosszú építkezési telkeket mértek ki. A Földhivatal 37 háztípus tervét dolgozta ki a kolóniák részére, amelyek közül 19 háztípust alkalmaztak a leggyakrabban, s egy-egy kolóniát általában egységes tervek alapján kezdtek kiépíteni. Az egység érdekében az ÁFH nemcsak a házak terveit dolgozta ki, hanem az építkezések folyamán végig felügyeletet gyakorolt. Szintén az ÁFH irányította a nagyobb kolóniákon épülő templomok,

37 SNA, KR 28. doboz

iskolák, gazdasági épületek építését. Az újonnan felépített, a típustól függően 100 és 260 négyzetméter alapterületű kolonista házakban a leggyakrabban 2 lakószoba, konyha, kamra, tágas pince, valamint gazdasági jellegű helyiségek voltak. A lakórészek általában egybeépültek a gazdasági épületekkel: az istállókkal, a szecskavágó helységgel, a fészerral és a disznóállal. A házak mellett különálló pajta is épült.

1. kép

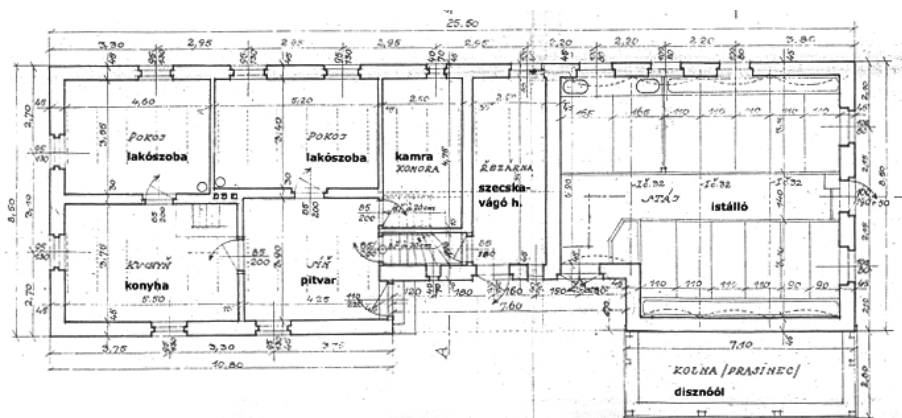
Egy gernyőpusztai telepesház homlokzata

PRŮČELÍ DO DVORA

2. kép

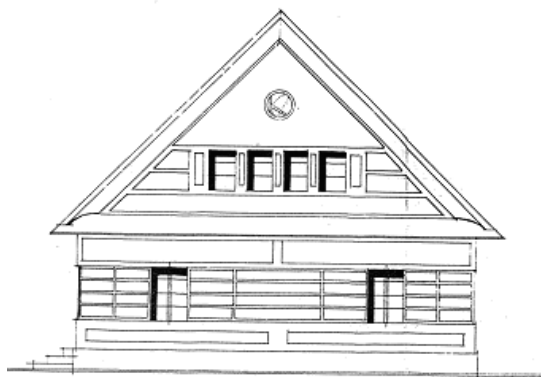
Ugyanannak a háznak az alaprajza

A kolóniák többségében téglából építkeztek, csupán az első években épültek vályogból kolonista házak. A kolonista házak teljesen eltértek a déli magyar területeken használatos, hagyományos építkezésektől, s a morva dombvidékre vagy az észak-szlovákiai falvakra jellemző háztípusokat honosítottak meg.

3. kép

Árvai kolonista háza Csobánkán

Az állami és magánkolóniákat érintő gondok közül az egyik legégetőbb a kolóniák önállóságának a kérdése volt. A telepesek visszatérő panasza volt, hogy a magyar falvak, amelyekhez a kolóniák tartoznak, nem törődnek velük, s nem segítik a telepek fejlődését. Szintén felrőtták, hogy a magyar lakossághoz képest ők kisebbségben vannak, így a helyhatósági választások során nem tudják érvényesíteni akaratukat. Hrušovský képviselő a kolonizáció egyik legnagyobb gondját látta abban, hogy a kolóniák kisebb létszámúak a tervezetnél, ami akadálya önállósodásuknak, s így a magyarok befolyással bírnak fölöttük.³⁸ A szlovákiai telepesek első központi, 1923 májusában, Pozsonyban megtartott gyűlésén felvetődött a kolonista települések önállósításának az igénye, valamint, hogy az önállósult kolóniák kapjanak „csehszlovák” településneveket. Ezzel összhangban Szlovákia Tejhatalmú Minisztériuma is foglalkozott a kolóniák megnevezésével, s konkrét javaslatokat is tett ezekre. A 14 javasolt településnévből 13 szlovák történelmi vagy irodalmi személyiség neve, s csupán egy (Bezriečna – magyarul folyónélküli) utal a természeti viszonyokra. Települést kívántak elnevezni például Andrej Sládkovič, Pavol Ország Hviezdoslav, Ján Kollár költőkről, Milan Rastislav Štefánik és Jozef Miloslav Hurban politikusokról, de Nagymorávia fejedelméről Szvatoplukról is.³⁹ A javaslattevők nem vé-

38 *Slovenský denník* 1923. július 19.

39 A Szlovákiai Tejhatalmú Minisztérium javaslatai a következők voltak: Rakottyáspuszta – Hodžova, Szilaspuszta – Vlastislava, Kulantómajor – Hurbanovo, Újmajor – Mudroöova, Margitmajor – Štúrova, Setétkút – Kollárovo, Újgyalla – Svätoplukovo, Kisromhánypuszta – Sládkovičovo, Taksony – Štefánikovo, Csőrepuszta – Bottovo, Leánymező és Csobánka – Kmeťovo, Annamajor – Miloslavov, Vörösmajor – Hviezdoslavov, valamint Kacagómajor – Bezriečna). SNA, SPU Praha, 3322. doboz.

letlenül igyekeztek személynevekkel ellátni a kolóniákat, amit indoklásukban azzal magyaráztak, hogy „a helyi földrajzi nevekkel ellentétben [itt a magyar dűlőnevekre gondolnak, amelyeknek a szlovák fordítását térképezték – S.A.] ne lehessen lefordítani őket”.⁴⁰ Az egyes kolóniák is gyakran álltak elő olyan ötletekkel, hogy településeiket akár élő személyiségekről nevezzék el. A gernyőpusztaiak például a köztársasági elnök katonai irodájával folytattak hosszas levelezést, mivel Masaryk nevét szerették volna felvenni, sőt használták is egy ideig. Egy másik kolónia lakói viszont az akkor külügyminiszterként ténykedő Benešről szerették volna elnevezni településüket.

Az önállóság hiánya a kolóniák belső életében is gondot okozott, hiszen a telepek így nem rendelkeztek olyan autoritással bíró testülettel, amely szabályozta volna a mindennapokat. A kolóniák gazdasági felügyeletének keretén belül ugyan minden telepesszécskésben létrehozták ún. gazdasági bizottságokat, ezeknek a szerepe azonban ki is merült a kolonisták közös vagyonának gondozásában és az adott kolónia és a Telepítési Hivatal közötti kapcsolattartásban. Az ötfős bizottság tagjait és elnökét a Telepítési Hivatal nevezte ki. Mivel a helyzetre megoldást kellett keresni, a Mezőgazdasági Minisztérium pozsonyi kirendeltsége, 1925-ben arra tett javaslatot, hogy az 1894-es magyarországi telepítési törvény alapján a kolóniákon ideiglenes községi bizottságokat hozzanak létre. Erre azonban csak a somorjai járás néhány telepén került sor, s mivel ez a megoldás a hatályos törvényi előírásoknak sem felelt meg, hamarosan el is álltak tőle. Egyedüli megoldásnak továbbra is a telepesszécskés teljes önállósítása mutatkozott. Jogilag továbbra is a magyar országgyűlés által az XXII/1880. számú törvényben elfogadottak szabályozták egy település önálló községgé nyilvánítását, vagyis 1) legalább 50 család bír állandó lakhellyel az illető helyen, 2) van a településen iskolának és községi hivatalnak megfelelő épület, 3) az anyagi feltételek is adóttak az önállósághoz. A kolóniák esetében általában a létszám jelentette a legnagyobb gondot, hiszen nagy többségükben a szükségesnél kevesebb család élt itt. Néhány telep esetében azonban más okok is akadályozták az önállósulást. A szenci kolóniának például az ÁFH illetékeseinek indoklása szerint azért kellett a város közigazgatásának keretén belül maradnia, hogy ezáltal kiindulópontját képezze Szenc elszlovákosításának.⁴¹ A kolonista községek önállósítása bonyolult bürokratikus eljárás volt, amely akár több évet is igénybe vehetett. Részben ennek is köszönhető, hogy a harmincas évek végéig csupán 13 kolónia nyerte el az önállóságát: Bottovo (Gernyőpuszta és Leánymező), Bozita (Bozítapuszta), Dögös, Hodžovo (Hodzsafalva), Hviezdoslavovo, Jesenské (Setétkút), Jozefmajr (Józsefmajor), Miloslava (Annamajor), Mudroðovo (Újpuszta), Slávikovo (Kacagó és Csobánka), Šrobárovo (Szilaspuszta), Štefánikovo (Kőrösszegmajor), Stráž (Cífraszőg-tanya).⁴² További tíz település önállósítása volt folyamatban, ezekre azonban az első bécsi döntés miatt már nem kerülhetett sor.

40 SNA, ŠPU Praha, 3322. doboz.

41 SNA, KR 34. doboz, i.sz. 4322/33

42 *Pozemková reforma* 1938. január

A TELEPÍTÉSEK MÉRLEGE

A kolonizáció értékelésében kulcsfontosságú a telepítések számszerű eredményeinek pontos kimutatása. Az eddigi szakirodalom meglehetősen egybehangzó módon 2 ezer telepesről beszélt.⁴³ Ők azonban nem levéltári forrásokra, hanem az ÁFH által a harmincas évek végén közzétett adatsorokra támaszkodtak.

Eddigi kutatásaink alapján úgy véljük, az ÁFH által nyilvánosságra hozott adatok nem fedik a valóságot. Különösen a magánkolonizációt érintő számadatok szorúlnak alapos felülvizsgálatra, hiszen az ÁFH egyrészt nem vezetett pontos nyilván tartást ezekről, másrészt nemzetpolitikai okokból nem is volt érdeke, hogy közzétegye a magánkolonizáció adatait. Meggyőződésünk szerint a telepítések mértéke jelentősen meghaladta az eddig feltételezetteket, hiszen a korábban általánosan elfogadott kétezerrel szemben megközelítőleg 3.300 telepescsalád, vagyis kb. húszezer cseh és szlovák személy telepedhetett le Dél-Szlovákiában. Ezt a jelentős különbséget elsősorban a magánkolonizáció eredményei okozzák, noha ennek végleges adatai feltehetően még változni fognak.

Táblázat

Állami és magánkolóniák Dél-Szlovákiában

	A kolóniák száma	A telepesbirtokok száma	A kolóniák összterülete (hektárban)
ÁFH-kolóniák	58	1 971	26 804
magánkolóniák	70	1 284	17 500*
A kolóniák összesen	128	3 255	44 304

* Becsült adat.

Forrás: Saját kutatás és számítás.

A magánkolonizációt illetően további kutatások szükségesek, miként szükséges lenne néhány kiválasztott kolónia esetében feltérképezni annak napjainkig tartó történetét, a kolóniákon bekövetkezett társadalmi és etnikai változásokat, a telepesek és a helyi lakosság közötti interetnikus kapcsolatok fejlődését. Csak ezeknek a kutatásoknak az elvégzését követően vonhatunk mérleget a telepítések eredményeiről, s Dél-Szlovákia társadalmi, gazdasági és etnikai struktúrájára tett hatásairól.

FORRÁSOK

Slovenský národný archív (=SNA), Bratislava

Fond Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave, 1921–1938. (= KR)

Fond Štátny pozemkový úrad v Prahe, 1919–1938. (=ŠPU Praha)

43 Vö: Martuliak 1994; Vrabcová 2002.

Státní ústřední archiv (= SÚA), Praha
Fond Státní pozemkový úřad, Všeobecné spisy. (= SPU-VŠ)
Fond Národní rada česká.

Sbírka zákonů a nařízení států československého. Ročník 1919.
Sbírka zákonů a nařízení států československého. Ročník 1920.

Americký Slovák (1920–1921)
Gömör (1920–1925)
Pozemková reforma (1920–1938)
Slovenský denník (1919–1929)
Slovenský týždenník (1919–1929)
Venkov (1918–1922)

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Daxner, Ivan 1924: *Vnútrotná kolonizácia na Slovensku*. Bratislava
- Frolec, Ivo (szerk.) 1994: *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště
- Hahn, Fred 1994: Bylo Československo 1918–1938 národní nebo národnostní stát? *Střední Evropa* 10. 42. 25–35.
- Kárník, Zdeněk 1998: Volby na jaře 1920. Československo na cestě od národně revoluční diktatury k parlamentní demokracii. In: *Acta contemporanea. K pětadesátinám Viléma Prečana*. Praha 95–131.
- Krajčovičová, Nataša 1990: Realizácia pozemkovej reformy na Slovensku v rokoch 1923–1927. *Historický časopis* 38. 6. 787–805.
- Martuliak, Pavol 1994: Kolonizačná akcia pri I. pozemkovej reforme na Slovensku. In: Frolec, Ivo (szerk.) *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště, 81–85.
- Otáhal, Milan 1963: *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Praha
- Popély Gyula 1995: *Ellenszélben. A felvidéki magyarság első éve a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony
- Rychlýk, Jan [1987]: *Pozemková reforma v Československu v letech 1919–1938*. Vědecké práce Zemědělského Muzea
- Simon Attila 2004a: Cseh és szlovák kolonisták betelepítése Dél-Gömör falvaiba a két háború közötti időszakban. *Gömörország* 5. 1. 40–45.
- Simon Attila 2004b: Legionárius telepítések Dél-Szlovákiában a két háború közötti időszakban. *Századok* 138. 6. 1361–1380.
- Vrabcová, Eva 2002: Kolonizácia južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi v Československej pozemkovej reforme. *Slovenská Archivistika* 37. 1–2. 55–80.